

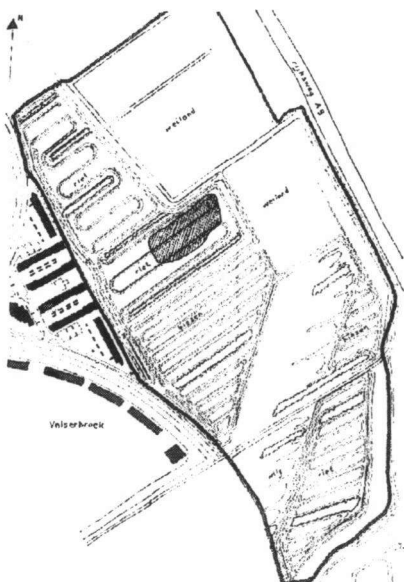
Boerenzwaluwenslaapplaats in Velsbroek in najaar 2002

Evert van Huijssteeden

Een mooie nazomeravond verleidt ons om met vrienden op het terras in de tuin te gaan zitten. Mijn blik dwaalt echter steeds af naar de lucht; een losse zwerm Boerenzwaluwen vliegt namelijk over het huis in de richting van het helofytenfilter. Zou daar soms een slaapplaats zijn?

Inleiding

De bovenstaande waarneming op 29 augustus 2002 was voor mij aanleiding om met een zekere regelmaat tegen de avond op zwaluwen te letten rond mijn huis in de Velsbroek. Op 2 september bezocht ik het zogenaamde helofytenfilter voor het eerst. Dit is een zuiveringsmoeras, dat grenst aan de oostzijde van de Velsbroek (figuur 1).

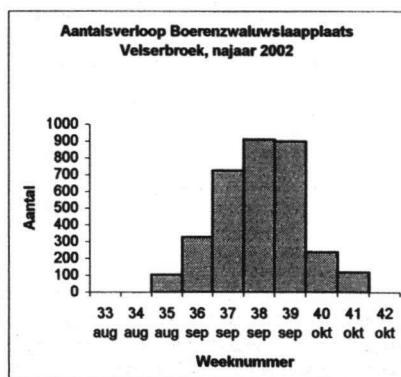
Figuur 1. Helofytenfilter Velsbroek. Zwart omlijnd: de begrenzing van het helofytenfilter, inclusief omliggende weilanden; gearceerd gebied: de slaapplaats van Boerenzwaluwen.

Het gebied bestaat uit een kronkelend slotenpatroon met stroken riet en biezen. In het najaar is het gedeelte met rietvegetatie zo dicht dat het één groot rietveld lijkt. Het eerste bezoek met windstil weer en een fraaie lucht levert ongeveer 110 Boerenzwaluwen op, die boven het rietveld in vrij compacte

groepjes vliegen om even later plotseling in een snelle duikvlucht in het riet te verdwijnen. Hoe hebben de aantallen op de slaappleaats zich sinds die dag verder ontwikkeld?

Aantalsverloop op de slaappleaats

Om een zo goed mogelijke schatting te kunnen maken heb ik steeds vanaf een dijkje aan de rand van het helofytenfilter geteld. In tegenstelling tot Spreeuwen en kraaien, waarbij je aanvliegende vogels kunt tellen om een goede schatting te maken, heb ik mij bij Boerenzwaluwen moeten beperken tot schattingen van de aantallen boven de slaappleaats. De zwaluwen verschijnen namelijk meestal plotseling (soms vanaf grote hoogte) boven het helofytenfilter. Daarom heb ik zo vaak mogelijk de aanwezige groep vogels geschat. Die schatting heb ik soms kunnen aanvullen met een schatting van de invallende vogels. In totaal heb ik 13 keer geteld.

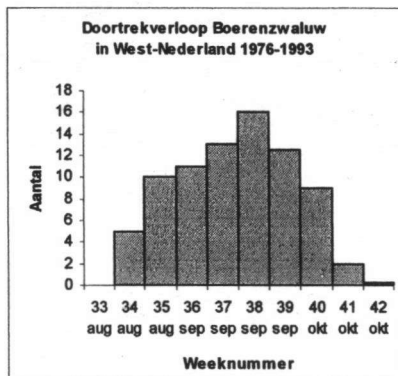

Figuur 2. Aantalsverloop Boerenzwaluwen op slaappleaats Velsbroek, najaar 2002. Aantallen betreffen gemiddelden per week; n = 5815.

In figuur 2 is het verloop van het aantal slapende Boerenzwaluwen weergegeven. De aantallen liepen in september flink op en bereikten in de derde week van die maand een piek. Gezien de grote aantallen hebben er waarschijnlijk niet alleen lokale broedvogels geslapen, maar (ook) doortrekkers uit noordelijker streken. Uit gegevens op de trektel websites van telpost Parnassia en Westduinpark in Den Haag blijkt dat in het kustgebied vooral op 4 en 9 september de Boerenzwaluwen goed zijn doorgetrokken. Juist in die periode is het aantal op de slaappleaats sterk

toegenomen. Het grootste aantal Boerenzwaluwen zag ik op 20 september. Toen verbleven er ongeveer 1100 vogels.

De piek op de slaappleats in de derde week van september komt goed overeen met de piek in de doortrek op de nabijgelegen telpost Westbroekplas in 2001 (van Huijssteeden & van Leeuwen, 2002) en met het landelijke doortrekpatroon zoals dat in figuur 3 is weergegeven (Lensink, 2002).

Figuur 3. Doortrekverloop Boerenzwaluwen in West-Nederland 1976-1993. Aantallen betreffen uurgemiddelden per week; n = 36528 (Lensink, 2002).

Tussen 25 en 30 september liep het aantal slapende Boertjes snel terug. Ook dit sluit goed aan bij trekwaarnemingen; op de twee genoemde telposten is vooral op 28 en 29 september relatief sterke doortrek geweest van Boerenzwaluwen. Opvallend vind ik dat tot in de tweede week van oktober meer dan honderd Boerenzwaluwen bleven slapen. Zo vlogen er op 11 oktober 's morgens na het vertrek vanaf de slaappleats nog zo'n honderd zwaluwen rond ons huis. Meestal ontstaan slaappleatsen van Boerenzwaluwen al half juli na het uitvliegen van de jongen en bereiken ze een maximum in augustus (Bijlsma et al, 2001). Wat dat betreft is de slaappleats in de Velsbroek dus laat in gebruik geweest. Tijdens de 13^e telling op 13 oktober, jawel, zag ik met koud weer geen zwaluwen meer. Hun plaats was nu ingenomen door Baardmannetjes...

Om een indruk te krijgen van het belang van de slaappleats heb ik het aantal zogenaamde vogeldagen berekend. Dit is een schatting van het aantal dagen dat individuen samen hebben doorgebracht op de slaappleats (zie Hustings et al, 1985). Als we bijvoorbeeld met acht mensen

zes dagen overnachten op een Waddeneiland, dan is het aantal overnachtingen samen 48. Voor alle dagen dat ik niet heb geteld, heb ik het aantal geschat door van twee opeenvolgende tellingen het gemiddelde te nemen. Het aantal vogeldagen komt dan op 21100, met andere woorden er is ruim twintigduizend keer overnacht door Boerenzwaluwen op de slaappleaats.

Overigens is het slapen van Boerenzwaluwen in dit gebied niet helemaal nieuw. Op 18 september 1999 heb ik namelijk 's morgens vroeg 28 Boerenzwaluwen uit het riet zien komen aan de zuidzijde van de Westbroekplas. Ook in dat jaar is er dus waarschijnlijk een Boerenzwaluwenslaappleaats in gebruik geweest.

Gedrag bij de slaappleaats

Op 11 september foerageerden de zwaluwen in een grote losse groep bij het helofytenfilter, waarbij de vogels enorm door elkaar heen zwenkten. Daardoor was het maken van een goede schatting niet makkelijk. Tussen 20.05 uur en 20.15 uur vielen de zwaluwen in enkele groepen in. Van grote hoogte zetten ze plotseling een duikvlucht in, en na een snelle zwenking boven het riet waren ze verdwenen. Vanaf het dijkje kon ik nog wel tientallen Boerenzwaluwen zien zitten in overhangende riethalmen. Om 20.15 uur was alles binnen; slechts een verspreid gekwetter verried dat er zwaluwen gaan slapen.

Op 13 september pakte ik het anders aan: niet 's avonds kijken, maar 's morgens vroeg. Precies het omgekeerde gebeurde. Om 6.45 uur schoten de zwaluwen (in drie achtereenvolgende grote groepen) uit het riet en wonnen razendsnel hoogte. De zwaluwen cirkelden hoog in de strakblauwe lucht (met het blote oog nauwelijks waarneembaar). Na een kwartier kwam een deel van de groep weer wat lager terug en begon te foerageren. Mogelijk is dit een mechanisme om zo veilig mogelijk aan te komen op en te vertrekken van de slaappleaats.

Op alle tellingen vanaf de 16^e was het gedrag van de Boerenzwaluwen overigens anders. Nu vielen ze niet plotseling van grote hoogte in grote groepen in het riet in, maar foerageerden ze ruim een kwartier laag boven het rietveld, alvorens ze geleidelijk in kleine groepjes in het riet verdwenen.

Meestal vielen de zwaluwen 10-25 minuten na zonsondergang in op de slaappleaats (gemiddeld 17 minuten na zonsondergang). Met mooi weer was dit wat later dan met bewolkt en donker weer.

Andere zwaluwsoorten

Een blik vanuit mijn huis was op de avond van 9 september genoeg om te zien dat het aantal zwaluwen flink was toegenomen in vergelijking

met de vorige telling. Tussen de ongeveer 550 Boerenzwaluwen hoorde ik in ieder geval enige Huiszwaluwen. Op de 11^e zag ik enige tientallen Huiszwaluwen tussen de vele honderden Boerenzwaluwen. Tussen de rondcirkelende zwaluwen bevond zich zelfs een Gierzwaluw, maar die zal ongetwijfeld hoog in de lucht hebben overnacht.

Op 13 september zag ik 's morgens vroeg, nadat de zwaluwen de slaappleats verlaten hadden, enkele Huiszwaluwen en twee Oeverzwaluwen, maar of die ook in het rietveld slapen is nog maar de vraag. Op 16 september zag ik namelijk 's avonds tussen de ruim 700 Boerenzwaluwen die invielen geen enkele Huiszwaluw en dat terwijl de dag ervoor ongeveer 40 Huiszwaluwen op het dak van een vlak bij de slaappleats gelegen flat zaten.

Over het gemeenschappelijk slapen van Huiszwaluwen is overigens weinig te vinden. In Bijlsma et al (2001) wordt geen enkele melding gemaakt van Huiszwaluwslaappleatsen en in Hustings et al (1985) wordt slechts aangegeven: 'slaappleatsen komen voor, maar hierbij gaat het doorgaans niet om grote aantallen'.

Besluit

In onze Avifauna (Geelhoed et al, 1998) staan twee vermeldingen van slapende Boerenzwaluwen: op 16 augustus 1979 slapen 2500 exx. bij de zandput Nieuwe Meer bij Badhoevedorp en op 14 augustus 400 exx. bij Oeverland Binnenliede. De waarneming van maximaal 1100 slapende Boerenzwaluwen in de Velsbroek is wat dat betreft dus zeker vermeldenswaard.

Literatuur

- Bijlsma, R.G., Hustings, F. & Camphuysen, C.J., 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Geelhoed, S., Groot, H., Huijssteeden, E. van, Leeuwen, G. van & Nobel, P. de (red), 1998. Vogels in het landschap van Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer. Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland/ KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Huijssteeden, E. van & Leeuwen, G. van, 2002. Parnassia versus Westbroekplas: Najaarstrek tellen op twee plaatsen in Zuid-Kennemerland in 2001. Fitis 38(3): 114-136.
- Hustings, M.F.H., Kwak, R.G.M., Opdam, P.F.M. & Reijnen, M.J.S.M. (red), 1985. Vogelinventarisatie; achtergronden, richtlijnen en verslaglegging. Pudoc/Vogelbescherming, Wageningen/Zeist.
- Lensink, R., 2002. Boerenzwaluw, pp. 180-181. In: LWVT/SOVON, 2002. Vogeltrek over Nederland 1976-1993. Schuyt & Co, Haarlem.